

Сергій ЛИСЕЦЬКИЙ
професор кафедри кінотелеоператорства
КНУТКіТБ ім. І. К. Карпенка-Карого

ЕКРАННА ОСВІТА В УКРАЇНІ: НОТАТКИ З ПРИВОДУ...

Нинішній технічний прогрес значно випереджає рівень і темпи розвитку культури. Його здобутки не тільки масово входять у споживчий побут, а й трансформують систему світогляду й способи людського спілкування.

Як колись, на зміну дописьменної доби прийшла епоха графічної писемності, так нині наполегливо наступає домінанта — тотальності екранного спілкування. І часто риси вербальних понять набувають форм візуальної конкретики. Певним чином це, за самою своєю протокольною достеменністю, слугує на користь природничим наукам, однак не завжди сприяє адекватності естетичного та емоційного сприйняття у сфері мистецтва, коли уявні образи і поняття не збігаються з їх реально зримим втіленням у свідомості конкретної особи.

З другого боку, засилля і масовість екранного зображення здатне пресингово формувати певні стереотипи й образи, які активно засвоюються як критерій майже з пелюшок. І залишаються, здебільшого, орієнтиром смаків і понять на решту життя. Все залежить від того, що і в якій формі втілено у впливовий образ. І хто та як сприйняв його.

І тут не уникнути визнання потужної психогенної дії мистецтва — від злету духовного піднесення до вульгарного зомбування чи культивування агресії та нищих інстинктів. А це вже залежить не тільки від вправності виконання, а й від рівня культури та моральних засад авторів. Тобто — відповідальності художника за скоєне, за зло чи добро, посіяне ним.

У медицині, аби запобігти зловживанням, віддавна впроваджено клятву Гіпократа. В мистецтві — покладання лише на сумління. І в мистецтві це не обумовлюється ритуалом присяги, а цілком залежить від моральних засад самого митця. А це вже багато в чому визначається рівнем культури середовища, в якому плекається талант і формується світогляд. Тож саме таке етично-гармонійне середовище, в якому домінує спілкування на рівні естетично-мистецьких понять, і має культивуватись у творчих структурах та відповідних навчальних закладах і керівних інституціях — як передумова виховання та існування митця. І тоді варто сподіватись, що та духовність знайде своє втілення у нових художніх творах, які благословляться на світ і знайдуть належне сприйняття та вжиток. То й буде найбільш гарантованою запорукою утвердження принципів широго мистецтва.

Ненаситність телевізійних екранів породила потік безрозмірних серіалів та кліпів, які своїм змістом і характером виробництва все більше тяжіють до конвеєрного способу і все далі віддаляються від мистецьких засад. Однією з головних причин цього процесу є брак відповідних творчих кадрів, а внаслідок того, множитья засилля дилетантських вправ. І, всупереч діалектиці, та шалена кількість продукції аж ніяк не переходить у якість, хіба що в гіршу. Бо будь-які, навіть варті уваги слухні моменти губляться у тому потоці індустріалізованого «галантерейно» кричущого кіч-несмаку торгово-розважального товару на потребу. Або ж дискредитуються своїм недолугим застосуванням чи то бездумним тиражуванням.

Засмічується екранний простір, замулюється свідомість, збіднюється сприйняття і шириться духовне зубожіння, що значно гірше й небезпечніше від матеріальних нестатків, оскільки його не здолати раптовою ін'єкцією. Адже духовність засвоюється гомеопатичними дозами впродовж тривалого часу як здобуток покоління. І найбільш активно — у пору становлення людини. Тому й варто опікуватись цим задалегідь, аби потім довго не вичавлювати по краплині невігластво.

Понад сторіччя ентузіазмом кращих митців театру під егідою імені І. К. Карпенка-Карого плекалась школа українського сценічного мистецтва, яка врешті сягнула нині статусу Національного університету. І в тому служінні скоро піввіку належить і десятій музі — екранному мистецтву, відколи започаткувався і кінофакультет. Який нині набув статусу Інституту екранних мистецтв і має всі підстави бути не тільки першим, а й провідним в галузі кіноосвіти на Україні.

Цей здобуток належить усім поколінням митців, педагогів, студентів і випускників, які торували шляхи розвою видовищного мистецтва і створили славу когорту видатних постатей і той ґрунт, на якому вони виростили. Завдяки цьому наше національне мистецтво знане в світі і шановане народом.

Втім, трохи бентежить те, що якимось чином, у процесі тривалих багатогодових трансформацій, з титулу новопоіменованого Національного університету зникло означення «мистецтво». А з тим, начебто виникла нова орієнтація спрямування підготовки фахівців на більш утилітарний рівень. Однак, по суті, тут щось не до ладу. Адже університетська освіта має бути принаймні на шабелі вища, аніж просто фахова, і має формувати на базі ґрунтовних знань творчу особистість, як то і належить у мистецтві.

Отже, завдання готувати, плекати митців не тільки лишилося на часі, а й підвищилося, а з тим у новій іпостасі постали й одвічні проблеми.

Найперше: як подолати загальновідому аксіому, що мистецтву навчити не можна. З одного боку, парадокс, з другого — свята істина, перевірена часом і практикою.

Втім попри все, митці таки звідкись беруться і, певне, десь-то вчать... І хтось, врешті-решт, їх чогось вчить... І звідки брати фахівців, вчителів і головне — учнів?

Тривала практика підготовки такої специфічної творчої професії, як кінооператор, в Інституті екранних мистецтв КНУ театру кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого дає, певним чином, змогу відповісти на деякі насущні питання.

Кіно, як винахід, створили інженери, а на мистецтво кіно перетворили люди високої художньої культури. Сучасний кінооператор — автор візуальної складової фільму — має досконало володіти як технікою і технологією фільмування, так і образно-виразальними засобами формування екранного відеоряду. Тим самим в одній особі поєднуються іпостасі інженера і митця. Одна з них вимагає дотримання скрупульозної технологічної точності, а друга — польоту розвинутої уяви, художнього опосередкування реалій і втілення того в мистецьку форму.

Найкращий взірєць такого симбіозу — славетний Леонардо да Вінчі. Втім, його унікальна геніальність не може тиражуватись у широких масштабах, але як вершина досягнення досконалості служити може. Та й слугує вже віки. І сягнув він того невпинною працею всього життя та ненаситною жагою пізнання й творчості.

Наскільки це усвідомлює молода людина, яка прагне ступити на кіностежу, треба визначити за лічені хвилини спілкування з нею на вступних екзаменах. Та ще й розпізнати наскільки вона здатна до мистецької праці та до подолання складних бар'єрів творчого навчання.

Помилитись легко, визначитись важко. І то обопільно, оскільки спілкування,

на жаль, побіжне.

Короткотермінові підготовчі курси не розв'язують цієї проблеми. І, аби це подолати, має бути створена чітка система підготовки абітурієнтів для вступу на кінофакультети за взірцем середньої фахової освіти в галузі музики, образотворчого мистецтва, хореографії, що служитиме ґрунтовною підставою для подальшого вдосконалення у вищому навчальному закладі. Втім, належної державної підтримки ця слухна і конче потрібна ідея ніяк не знаходить. Хоча вона абсолютно узгоджується із законодавчими нормами послідовної триступеневої освіти.

До основного конфлікту нашого сучасного суспільства — розшарування на дуже багатих і дуже бідних — слід додати і розподіл на щедрих та убогих духом. Чому вельми посприяти повинь вульгарної попси і кричущого хтивого несмаку, що заповонила екрани та сторінки бульварного читива.

І найбільш масово потерпіла від того молодь, яка виявилась не захищеною ані рівнем виховання, ані власним імунітетом, виплеканим на моральних та естетичних засадах високої народної культури.

Певне через це з кожним роком понижується культурно-освітній рівень абітурієнтів. Їм ніде і побачити щось путне. Те саме — розумне, добре, вічне, яке вони мають сіяти, опанувавши мистецький фах.

Молоді, яким сьогодні вісімнадцять — це вже продукт сучасності. Переважно це доволі прагматично-меркантильно орієнтована молодь. В тому числі й ті, хто бажає знімати кіно. Навала бізнес-індустріальної масової екранної продукції, що підмінює і мистецькі критерії, і життєві реалії, активно засвоюється тінейджерками як взірцевий першообраз, формуючи хибні стереотипи. А також уяву, що знімати кіно, мовляв, просто. Треба тільки гукати «Мотор!» і натискати на кнопку. І щоб було «круто» чи то «прикольно».

Вони приходять на кінофакультет здебільшого з вулиці з пасивною школярською надією — «хай мене вчать...» А коли виявляється, що треба мати відповідну обізнаність в царині культури і мистецтв, а тоді ще й активно навчатися самому, докладаючи чималих фізичних і творчих зусиль та здобувати охоту до системної праці над завданнями й ставити вимоги довершеності до себе самого, то виникають проблеми, які не завжди вдається здолати у відведені стислі строки.

Врешті, перші роки навчання витрачаються на спроби ліквідувати елементарну неграмотність. А рівень і темпи опанування фахом знижуються, не кажучи вже про творчість. Тим самим нагромаджуються академічні й практичні заборгованості, які, помножені ще й на нестачу матеріального забезпечення та узгодження знімального процесу, тягнуться рік у рік і знижують якісний рівень учбових робіт та навчання.

Середню фахову освіту мають забезпечувати відповідні коледжі чи професійно профільовані окремі старші класи які, крім мистецької орієнтації, надавали б ще й можливість отримати професію допоміжного складу фільмовиробництва, відсутність якого на сьогодні просто катастрофічна.

Втім, попри всі розмови та ініціативи щодо впровадження такої системи, процес цей стабільно гальмується. Та зволікати з цим не слід. Оскільки перші випускники таких шкіл можуть з'явитися не раніше трьох-чотирьох років після впровадження структури. А з урахуванням часу навчання у ВНЗ та періоду становлення «на крило», то на їхній творчий злет можна розраховувати, принаймні, років через десять.

З огляду на стрімкість суспільного розвитку, в світі це може видатися задовгим та зайвим. Але спрощеного, «царського шляху» в мистецтво, як і в науку, не існує.

Тому вельми сумнівними уявляються проєкти всіляких блискавичних курсів, оскільки цей метод аж ніяк не замінить ґрунтовної мистецької підготовки. Адже навіть талант потребує огранки.

«Служіння муз не терпить суєти...», — зазначав поет. Певно, це стосується і десятої музи, оскільки вона не лише причетна до того кола, а й увібрала в себе всі достоїнства споріднених мистецтв. Тож вільне володіння всією гармонією образних структур має бути фаховою передумовою кожного митця екранної музи.

Та й про що може повідати людству, чим збагатити світ людина духовно обмежена, яка володіє доступом до технічних засобів інформаційного простору, зловживаючи можливостями демократичної толерантності.

Українська кінооператорська школа, як явище, віддавна зажила визнання у світі завдяки її творчим здобуткам на ґрунті високого рівня культури, фаху та національної самобутності! І то — попри всі утиски, яких вона весь час зазнавала.

Варто лише згадати Данила Демуцького, поетичним зором якого уславилась Довженкова «Земля», а пошанованого владою лише за день до смерті. Чи то Миколу Топчія, постать якого і понині перебуває у темряві забуття. Та ще багатьох інших подвижників кіно.

Втім саме зусилля людей високої культури, та досвід світової практики було покладено в основу підготовки кінооператорів на кінофакультеті, вже як закладі навчальному, в складі КДІТМ ім. І. К. Карпенка-Карого з 1961 р.

Система учбово-творчих майстерень під орудою авторитетного майстра-педагога і практика, як метод, цілком виправдала себе. Оскільки кінематографічна творчість — процес поєднання суто індивідуального із загальноусталеним, та ще й регламентованим відповідною технологією, — то й вимагає безпосереднього контакту з досвідченим наставником.

У тому спілкуванні на перший план одразу виступає проблема базової єдності й рівня розуміння понять та критеріїв — *мови спілкування*. Тут і дається взнаки ступінь обізнаності та розвитку молодого, скажімо, таланту. Чи здатен він збагнути і взяти все те, що може широко запропонувати йому педагог?

Втім ерудиція майстра не повинна тиснути ініціативу, а учень не повинен сліпо копіювати наставника. Для того його треба навчати думати, бачити, розуміти, аналізувати, синтезувати. Врешті, отримувати здобутки та відчуття, що він те не списав, а створив. Сам!

Для того, крім фахової обізнаності, потрібен ще й творчий потенціал, уява. Уява — на ґрунті обширу знань і світобачення. Світобачення ж формується на основі осягнення реалій часу і проблем та позицій сприйняття.

Тут опорою і має стати університетський багаж знань, який у нинішній системі навчання не завжди встигає за вимогами, темпами і термінами творчого виховання та виконання учбових завдань.

А розвиток має невпинно тривати далі, аж поки не буде вибудований світ асоціацій — основа образно-художньої структури.

Саме на те й має бути спрямований процес навчання та виховання в творчому закладі, що повинен випускати не тільки фахівця-спеціаліста, а й формувати широкоосвіченого, та й не без здібностей, митця, який буде здатний своїм доробком долучитись до подальшого розвитку творчої культури та мистецтва.

А з огляду на масовість розповсюдження і споживання екранної продукції для її створення потрібен численний і потужний творчо-виробничий потенціал, який ще треба виплекати.

В нинішній хаотичній системі фільмовиробництва, коли все визначає одно-

моментний зиск, хтось має дбати і про перспективу. Створювати ґрунт для відродження вітчизняного екранного мистецтва як вагової складової національної культури і невід’ємної частки загальнолюдського духовного набутку. Виплекати когорту ширих митців, які на творчій ниві будуть здатні протистояти духовному і культурному занепаду, сприяти гідному становленню нації.

Принагідно, варто відзначити, що в системі формування та оцінювання науково-педагогічного складу творчих факультетів слід зважати на те, що основою мистецтва є, передусім, твір мистецтва. Адже передреє результативно-творча практика, а *postfactum* — науково-дослідницьке резюме. В навчальному процесі це особистість майстра, педагогіка якого ґрунтується на власному творчому методі та досвіді багаторічної практики фільмування. Саме ці вартості являють квінтесенцію навчання. Однак, нинішні передумови та приписи системі вищої школи жодним чином не сприяють залученню до педагогічної справи активно діючого авторитетного митця.

Тернистий шлях від мізерії погодинної оплати праці, безперспективного сумісництва на чверть або півставки та численних обмежень у кваліфікаційному поступі й отриманні вчених звань та, врешті, відмови у науковій пенсії — долають тільки виняткові ентузіасти.

Отже щоб своєчасно залучити до педагогічної праці достойних митців, слід вилучити штучні перепони і врахувати специфіку навчального процесу в кінематографічному ВУЗі. Насамперед:

- сприяти застосуванню виняткових підстав для затвердження наукових звань висококваліфікованим педагогам без вченого ступеню;
- організувати систему профільованих рад для атестації педагогів і дисертантів відповідно кінематографічному фаху;
- зараховувати творчий доробок і педагогічну практику на рівні з науковознавчими публікаціями і дослідженнями.

Отже, з усіх складових процесу відродження національної кінематографії першорядним та нагальним є завдання зміцнення школи підготовки висококваліфікованих, духовно і художньо обдарованих митців — основної ланки творчого процесу. Варто зважити ще й на те, що ця ділянка потребує не таких вже великих асигнувань. А за коефіцієнтом віддачі — найефективніша, як у духовному, так і в матеріальному збагаченні нашого суспільства.

З того усього ясно, що на відбудову національної кінематографії повинна працювати державна структура, яка і має створювати пріоритети і забезпечувати належне фінансування кіноосвіти та розповсюдження екранних програм, спрямованих на консолідацію суспільства та утвердження держави на засадах моральних принципів національної ідеї. І кошти на це мають бути забезпечені окремим рядком в бюджеті, відповідною податковою системою та культурною політикою. Адже згуртоване, освічене і високоморальне суспільство — основа державності й демократії. Настає час, коли ми маємо, врешті, визначитися, яку формацію ми будемо, та з питанням вагомості культури в стратегії пріоритетів державотворення. Яким у незалежній Україні має бути національне мистецтво екрана, і хто та як підноситиме його до високостей досконалості та відповідальності.